

Δαιμονισμένες και αγίες: γυναίκες σε αντιπαράθεση με κοινωνικές συμβάσεις τον 4ο και 5ο αι. μ.Χ.*

Στέφανος Παρασκευαΐδης

Δρ. Αρχαίας Ιστορίας

Περίληψη: Η χριστιανική αγιογραφία των πρώτων χριστιανικών αιώνων προβάλλει ιδιαίτερα δύο κατηγορίες γυναικών, τις δαιμονισμένες και τις αγίες, οι οποίες τοποθετούνται σε δύο αντίθετα άκρα. Μια πιο προσεκτική ανάγνωση ορισμένων παραδειγμάτων όμως μπορεί να αποκαλύψει ότι κάποιες φορές τα κίνητρα συμπεριφοράς και των δύο είχαν έναν κοινό παρονομαστή: την κοινωνική θέση και τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά ορισμένων δαιμονισμένων και η σθεναρή άρνηση συμβιβασμού πολλών αγίων φαίνεται να συνδέονται με ανάγκες, φόβους και ελπίδες των γυναικών της εποχής τους. Συνδεδειγμένος κρίκος ανάμεσα στις δύο κατηγορίες γυναικών αποτελεί το παράδειγμα της Θέκλας, μιας αγίας για τους πιστούς, μάλλον δαιμονισμένης για τους οικείους της, η οποία για τις επόμενες γενιές χριστιανών γυναικών ενσάρκωνε μαζί με το ιδεώδες της αγιότητας ένα πρότυπο γυναικείας αντίστασης.

Summary: Christian hagiography of the early Christian ages exhibits especially two categories of women, the possessed and the saints, which are placed at two opposite ends. A closer examination of some examples may, however, reveal that sometimes the motivations of both of them had a common point of reference: the social status and role of women. The deviant behavior of certain possessed and the strong refusal of many saints to compromise seem to be related to the needs, fears and hopes of women of their time. A kind of connection between the two categories of women is the example of Thecla, considered saint by the believers and possessed by her relatives, who represented for the next generations of Christian women, apart from the ideal of sanctity, a pattern of female resistance.

Λέξεις Κλειδιά: Δαιμονισμένες, αγίες, Θέκλα, κοινωνικός ρόλος γυναικών

Key Words: possessed, saints, Thecla, social role of women

*Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε στην ημερίδα «Αγιογραφικά κείμενα ως πηγές κοσμικής ιστορίας» που διοργάνωσε το Post Augustum και το Τμήμα ΙΑΚΑ του Παν/μίου Θεσσαλίας στις 21 Απριλίου 2018 στον Βόλο.

Η χριστιανική αγιογραφία των πρώτων χριστιανικών αιώνων, παρότι σε μεγάλο βαθμό ανδροκρατούμενη, προβάλλει αρκετά παραδείγματα γυναικών που ξεχώρισαν διότι αφιέρωσαν τη ζωή τους στον Χριστό θυσιάζοντας τις απολαύσεις του επίγειου βίου, την κοινωνική τους ταυτότητα ακόμα και τη

ζωή τους.¹ Δίπλα σε αυτές εμφανίζεται μια άλλη κατηγορία γυναικών, η οποία τοποθετείτο

¹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι πληροφορίες που έχουμε για τις γυναίκες αγίες προέρχονται σχεδόν εξολοκλήρου από άνδρες εκκλησιαστικούς συγγραφείς, κάτι που θέτει πολλούς περιορισμούς στην αναζήτηση της γυναικείας οπτικής: Cloke, *This Female Man of God*, σ. 8 – 9.

στον αντίποδα της αγιότητας, οι δαιμονισμένες. Συνήθως πρόκειται για νεαρές γυναίκες που εξαιτίας κάποιου προσωπικού τους αμαρτήματος καταλαμβάνονταν από το δαιμονικό στοιχείο και παρουσίαζαν μια αλλόκοτη και ανεξέλεγκτη συμπεριφορά. Στην αγιογραφία οι δύο αυτές κατηγορίες γυναικών βρίσκονταν σε δύο αντίθετα άκρα. Μια πιο προσεκτική ανάγνωση όμως μπορεί να αποκαλύψει ότι τα κίνητρα συμπεριφοράς και των δύο είχαν έναν κοινό παρονομαστή: την κοινωνική θέση και τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Μας επιτρέπει δηλαδή να δούμε πίσω από τις αγίες και τις δαιμονισμένες, τις γυναίκες. Πιο συγκεκριμένα τις γυναίκες των ανώτερων τάξεων, στις οποίες συνήθως ανήκαν τόσο οι δαιμονισμένες όσο και οι αγίες.²

Η εικόνα των νεαρών δαιμονισμένων γυναικών ήταν γνωστή αυτή την εποχή. Ο Θεοδώρητος στη *Φιλόθεο Ιστορία* του αναφέρει ένα ενδιαφέρον περιστατικό, στο οποίο κάποιες υπηρέτριες αστειευόμενες με έναν δούλο παρίσταναν τις δαιμονισμένες και μανιασμένες, ενώ εκείνος τον μοναχό που τις εξόρκιζε.³ Στα αγιολογικά κείμενα του 4^{ου} – 5^{ου} αιώνα βλέπουμε αρκετούς πατεράδες να φέρνουν τις δαιμονισμένες κόρες τους για θεραπεία στους ασκητές. Μια τέτοια περίπτωση είχε αντιμετωπίσει ο Παχώμιος, ο ιδρυτής του κοινοβιακού μοναχισμού στην Αίγυπτο.⁴ Αφού εξέτασε την κόρη ανακοίνωσε στον πατέρα ότι η κοπέλα είχε δαιμονιστεί επειδή δεν είχε τηρήσει την αγνότητά της, και ότι προϋπόθεση για τη θεραπεία της ήταν να ομολογήσει την πράξη της και να δεσμευτεί ότι θα διέκοπτε την παράνομη σχέση. Με άλλα λόγια η εκδίωξη του δαίμονα δεν θα μπορούσε να επέλθει αν δεν προηγείτο μια διαδικασία

επαναδιαπραγμάτευσης των σχέσεων της κόρης με τον πατέρα, που περιλάμβανε την αποκάλυψη και απάρνηση της αμαρτωλής παρεκτροπής εκ μέρους της κόρης. Πράγματι ο πατέρας με λύπη και θυμό την ανέκρινε, εκείνη ανταποκρίθηκε θετικά και θεραπεύτηκε αποβάλλοντας το δαιμονικό στοιχείο και επιστρέφοντας υπό την σκέπη της πατρικής εξουσίας.

Μια ανάλογη περίπτωση μας αφηγείται ο Θεοδώρητος στη *Φιλόθεο Ιστορία*.⁵ Ο πατέρας σε κατάσταση απόγνωσης έφερε στον ασκητή Μακεδόσιο την κόρη του, η οποία ήταν «άβγαλτη» ακόμα και παρουσίαζε ένα είδος μανίας που κατά τα φαινόμενα οφειλόταν σε δαιμονική επιρροή. Ο ασκητής και πάλι εξέτασε την ασθενή και αποφάνθηκε ότι η κρυφή αιτία που έφερε τον δαίμονα ήταν ο έρωτας. Πιο συγκεκριμένα ο έρωτας ενός νεαρού άνδρα που χρησιμοποίησε μάγια για να προσελκύσει το ενδιαφέρον της κοπέλας, με τη βοήθεια μάλιστα μιας υπηρέτριας της οικίας της. Ο πατέρας, που μέχρι εκείνη τη στιγμή φαίνεται ότι δεν είχε υποψιαστεί τίποτα, αντέδρασε οργισμένα οδηγώντας τον άνδρα στο δικαστήριο με την κατηγορία της μαγείας. Και σε αυτήν τη περίπτωση η αποκατάσταση της δαιμονικής συμπεριφοράς ήλθε μετά την ανάκριση και την ομολογία του δαίμονα κατά τον Θεοδώρητο, ή της κόρης θα λέγαμε εμείς, καθώς και την τελική επιβολή της βούλησης του πατέρα.

Και στα δύο παραδείγματα έχουμε περιπτώσεις νεαρών κοριτσιών που είχαν «προσβληθεί» από έναν έρωτα, ο οποίος δεν ήταν εις γνώση και δεν είχε την έγκριση του πατέρα. Σε μια εποχή όπου ο γάμος ήταν σχεδόν υποχρεωτικός και η επιλογή συζύγου στα χέρια των γονέων, οι δαιμονισμένες, καθόλου τυχαία, αμφισβητούσαν με την ανεξέλεγκτη συμπεριφορά τους αυτόν ακριβώς

² Στην αγιογραφική γραμματεία του 4^{ου} και 5^{ου} αι. δίνεται έμφαση στον εκχριστιανισμό της ρωμαϊκής αριστοκρατίας: Coon, *Sacred Fictions*, σ. 96.

³ Θεοδώρητος, *Φιλόθεος Ιστορία*, 9.9.

⁴ *Βίος Παχωμίου* (Vita Prima), 43.

⁵ Θεοδώρητος, *Φιλόθεος Ιστορία*, 13.10-12.

τον κανόνα.⁶ Η προσπάθεια αποδέσμευσης από αυτόν οδηγούσε σε καταστάσεις και συμπεριφορές αποκλίνουσες, μη φυσιολογικές, που έρχονταν σε αντιπαράθεση με την πατρική εξουσία. Σε αυτές τις περιπτώσεις θεραπεία σήμαινε επαναφορά της κόρης στην κανονικότητα, δηλαδή αποκατάσταση της εξουσίας του πατέρα.

Η παραπάνω αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνο των δαιμονισμένων κοριτσιών. Την ίδια ακριβώς μαρτυρείται πως είχε εμφανίσει μία από τις δημοφιλέστερες αγίες, η Θέκλα. Η Θέκλα ήταν νεαρή κοπέλα την εποχή που ο απόστολος Παύλος έκανε τις περιοδείες του. Σύμφωνα με τον άγνωστο βιογράφο της, υπήρξε γόνος πλούσιας οικογένειας εθνικών στο Ικόνιο της Μικράς Ασίας και ήταν αρραβωνιασμένη σύμφωνα με τις επιθυμίες της οικογένειας, όταν ξαφνικά άκουσε το κήρυγμα του Παύλου για την παρθενία. Η επίδραση που είχε ο λόγος του Παύλου επάνω της ήταν καταλυτική και περιγράφεται με όρους δύναμης η οποία επιβάλλεται στη βούλησή της, περίπου όπως η μαγεία. Η στάση της είχε τα γνωρίσματα της συμπεριφοράς μιας μαγεμένης ή δαιμονισμένης ή ερωτευμένης:⁷ η Θέκλα δεν έτρωγε, δεν έπινε, ήταν συνεχώς προσκολλημένη στο παράθυρο απ' όπου άκουγε το κήρυγμα του Παύλου, έμοιαζε να τα έχει χαμένα και δεν αποκρινόταν καθόλου στις προσπάθειες της οικογένειάς της να επικοινωνήσει μαζί της. Η συμπεριφορά της έκανε τη μητέρα να πιστεύει ότι η κόρη της είχε κυριευτεί από αλλότριες δυνάμεις και να

θεωρεί ότι η ζωή της βρισκόταν σε κίνδυνο.⁸ Οι ομοιότητες της Θέκλας με τις δαιμονισμένες από έρωτα που είδαμε παραπάνω είναι σαφείς, όμως η εξέλιξη της ιστορίας διαφορετική. Η Θέκλα δεν θεραπεύτηκε, απέρριψε τον γάμο με τον αρραβωνιαστικό της και ήλθε σε απόλυτη ρήξη με την οικογένειά της. Το αποτέλεσμα ήταν να δικαστεί για τη στάση της αυτή και να καταδικαστεί σε θάνατο στην πυρά, από την οποία τελικά σώθηκε με θεϊκή παρέμβαση.

Για τον συγγραφέα του βίου βέβαια και τους χριστιανούς αναγνώστες του, η συμπεριφορά της Θέκλας ήταν απολύτως δικαιωμένη. Η Θέκλα δεν προβάλλεται ως διανοητικά ασθενής ή δαιμονισμένη, αλλά ως αγία. Το κύριο γνώρισμα που την κάνει να διαφέρει βρίσκεται στα κίνητρά της. Το κίνητρο της σύγκρουσής της με τους γονείς της δεν ήταν ο ανθρώπινος αλλά ο θείος έρωτας. Ήταν πρόθυμη να θυσιαστεί για τη χριστιανική πίστη αρνούμενη να υπακούσει στους εθνικούς γονείς της. Η ιστορία της παραπέμπει στο χριστιανικό μαρτύριο και η βιογραφία της γράφτηκε σε μια εποχή κατά την οποία οι μάρτυρες ήταν οι μεγάλοι ήρωες του χριστιανισμού.

Ωστόσο, αν διαβάσουμε προσεκτικά τον βίο της Θέκλας θα διαπιστώσουμε ότι η έμφαση της αφήγησης πέφτει λιγότερο στην έννοια του μαρτυρίου για τη χριστιανική πίστη και περισσότερο σε ζητήματα που είδαμε και στις δαιμονισμένες. Η βασική αντίθεση στην αφήγηση δεν είναι ανάμεσα στη χριστιανική πίστη και την ειδωλολατρία. Η Θέκλα δεν θίγει με την επιλογή της τη θρησκευτική ταυτότητα των γονιών της. Συγκρούεται με την εξουσία

⁶ Ο Αμβρόσιος στο έργο του *Περί Παρθενίας*, παρομοιάζει τον γάμο με δημοπρασία και παρατηρεί ότι η επιλογή συζύγου από την νέα κρινόταν ως ντροπιαστική παρεκτροπή: Αμβρόσιος, *De Virginitate*, 1.25.

⁷ Η εικόνα της Θέκλας θυμίζει αρκετά τον τρόπο που παρουσιάζονται ερωτευμένες νέες στα ελληνιστικά μυθιστορήματα: Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 50-51.

⁸ *Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, 8-10. Είναι μια εικόνα που βρίσκεται πολύ κοντά σε εικόνα ασθενούς αλλά ταυτόχρονα και εικόνα ερωτευμένου, μια κατάσταση όπως αυτή που βρίσκουμε στα έργα ποιητών όταν περιγράφουν τον βαθεία ερωτευμένο άνθρωπο άλλα και στους καταδέσμους, τα μαγικά πλακίδια που ζητούν από τα πνεύματα να δέσουν αυτούς που αγαπούν: Ιωσήφ – Τριανταφύλλου, *Απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, σ. 129-30.

τους γιατί αρνείται τον γάμο αμφισβητώντας τις δεσμεύσεις του κοινωνικού της πλαισίου.⁹ Αντίστοιχα οι γονείς της, ιδιαίτερα η μητέρα της, την αντιμετωπίζουν με σκληρότητα όχι τόσο λόγω της αλλαγής στη θρησκευτική της ταυτότητα όσο για την άρνηση του γάμου με τον αρραβωνιαστικό που είχαν ορίσει οι ίδιοι. Στο δικαστήριο αυτή είναι η κύρια κατηγορία εναντίον της και εκεί βασίζεται η καταδικαστική απόφαση εις βάρος της: για να μην ακολουθήσουν και άλλες γυναίκες το παράδειγμά της ώστε να αρνούνται τον γάμο και να απορρίπτουν τις κοινωνικές τους υποχρεώσεις αψηφώντας τη βούληση των γονιών τους.¹⁰

Αυτή ακριβώς η έμφαση της αφήγησης μοιάζει να φέρνει τη Θέκλα πιο κοντά στις δαιμονισμένες. Και στις δύο περιπτώσεις η συμπεριφορά της κόρης αμφισβητεί την εξουσία των γονέων και συγκεκριμένα το δικαίωμά τους να αποφασίζουν για το θέμα του γάμου. Βέβαια οι δαιμονισμένες συνήθως οδηγούνταν σε κάποιον άρρενα άγιο που τις θέραπευε και τις επανέφερε στην κανονικότητα. Στην περίπτωση της Θέκλας αντίθετα τα πράγματα οδηγήθηκαν σε ρήξη: η λύπη και η οργή του πατέρα που είδαμε στις δαιμονισμένες κόρες, στη Θέκλα εξελίχθηκαν σε ωμή σκληρότητα. Η προσφυγή στο δικαστήριο κατά του ερωτευμένου νέου που είδαμε στον Θεοδώρητο στρέφεται κατά της ίδιας της Θέκλας, με την κατηγορία της άρνησης του γάμου, ενώ η ίδια η μητέρα εμφανίζεται να απαιτεί την παραδειγματική τιμωρία της κόρης της.¹¹ Η διαφορετική αντίδραση των γονέων και η διαφορετική εξέλιξη της ιστορίας στην κάθε περίπτωση ίσως μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η

Θέκλα αρνήθηκε συνειδητά να επιστρέψει στην κανονικότητα. Η μεγάλη διαφορά της Θέκλας είναι ότι κάνει μια οικειοθελή επιλογή απορρίπτοντας τα ενδεχόμενα της μαγείας ή της δαιμονοληψίας. Φαίνεται λοιπόν ότι στον βαθμό που η συμπεριφορά της κόρης μπορούσε να αποδοθεί σε μάγια ή δαίμονες η γονεϊκή εξουσία ακολουθούσε τις οδούς της θεραπείας. Στον βαθμό όμως που η κόρη επέμενε συνειδητά στην αποκλίνουσα συμπεριφορά της μπορούσε να επιβληθεί με ιδιαίτερη βιαιότητα.

Κατά τους αιώνες που ακολούθησαν τη συγγραφή του βίου της η Θέκλα εξελίχθηκε σε υψηλό πρότυπο και ίνδαλμα για πολλές γυναίκες. Ο Γρηγόριος Νύσσης μας λέει ότι τον 4^ο αιώνα ο βίος της ήταν πολύ δημοφιλής, ιδίως μεταξύ των γυναικών που θέλγονταν από το ασκητικό ιδεώδες.¹² Στα αγιογραφικά κείμενα η Θέκλα αναφέρεται ρητά ως πρότυπο σπουδαίων μορφών του γυναικείου ασκητισμού, όπως ήταν η αδελφή του Γρηγορίου Μακρίνα και η Συγκλητική. Ανεξάρτητα από το αν τα στοιχεία για τον βίο της είναι ιστορικά αληθή ή όχι, φαίνεται ότι το παράδειγμά της ενέπνεε γυναίκες μεταγενέστερων εποχών. Βέβαια η Θέκλα ανήκε σε μια άλλη γενιά ηρωίδων του Χριστιανισμού, τη γενιά των μαρτύρων και ομολογητών, που αντιμετώπιζε προβλήματα διαφορετικά από τις χριστιανές γυναίκες του 4^{ου} αι. Το ερώτημα που θα πρέπει να μας απασχολήσει λοιπόν είναι γιατί ο βίος της Θέκλας εξέφραζε αρκετές γυναίκες του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα., τι κοινό αντιλαμβάνονταν αυτές ότι έχουν μαζί της που έκανε το παράδειγμά της τόσο επίκαιρο.

Τον 4^ο αιώνα μια άλλη Θέκλα ήλθε αντιμέτωπη με τη βούληση του πατέρα της. Πρόκειται για τη Μακρίνα, αδελφή του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου Νύσσης και μια από τις σημαντικές μορφές του πρώιμου

⁹ Davis, *The Cult of Saint Thecla*, σ. 20-21.

¹⁰ Η σύγκρουση της Θέκλας, όπως και άλλων ηρωίδων απόκρυφων πράξεων, με τους συζύγους και τους γονείς τους αποτελεί και έναν τρόπο αμφισβήτησης της πατριστατικής κοινωνικής τάξης συνολικά: Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 52-56.

¹¹ *Πράξεις Παύλου και Θέκλης*, 20.

¹² Γρηγόριος Νύσσης, *Βίος Μακρίνας*, ΕΠΕ 336. Davis, *The Cult of Saint Thecla*, σ. 4-5. Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 70.

γυναικείου μοναχισμού. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του βιογράφου και αδελφού της Γρηγορίου, ο πατέρας τους είχε επιλέξει σύζυγο για την Μακρίνα έναν νεαρό συνάδελφο και συνεργάτη του νομικό. Εκείνη ήταν ενήμερη αλλά δεν τόλμησε να εκφράσει τη διαφωνία της. Εντελώς συμπτωματικά αυτός πέθανε πριν τον γάμο και τότε η Μακρίνα άδραξε την ευκαιρία να προβάλει σθεναρά την επιθυμία της να ζήσει μόνη. Τα επιχειρήματα που προέβαλε έχουν ενδιαφέρον: παρά τις ισχυρές πιέσεις των γονιών της υποστήριξε ότι θα ήταν άτοπο και παράνομο να διαλέξει σύζυγο διαφορετικό από αυτόν που διάλεξε ο πατέρας, ότι αυτός με τον οποίο είχε δεσμευθεί κατά την κρίση και απόφαση των γονιών δεν είχε πεθάνει αλλά ζούσε κοντά στον Θεό και όφειλε να του μείνει πιστή. Με άλλα λόγια η Μακρίνα αναμετρήθηκε με την πατρική εξουσία ισχυριζόμενη ότι υποτάσσεται σε αυτήν περισσότερο από όσο θα ήθελε ο ίδιος ο πατέρας.¹³

Το επιχείρημα στο οποίο θεμελιώνει η Μακρίνα την προσωπική της επιλογή επιβεβαιώνει τα σαφή όρια μέσα στα οποία ενεργούσαν οι γυναίκες. Ενώ η επιθυμία της ήταν να αφοσιωθεί στην ασκητική ζωή, δεν την αξιοποίησε καθόλου στην επιχειρηματολογία της, παρά το γεγονός ότι οι γονείς ήταν ευσεβείς χριστιανοί. Μπορεί τον 4^ο αιώνα ο θεός έρωτας και η παρθενία να προβάλλονταν πλέον ως ύψιστα ιδανικά, μπορεί ο μοναχισμός να ήταν διαδεδομένος και αποδεκτός, μπορεί ακόμα και η νομοθεσία από τον Μ. Κωνσταντίνο και μετά να αναγνώριζε πλέον δικαιώματα στους άγαμους.¹⁴ Ωστόσο ο γάμος παρέμενε μια αναγκαιότητα, μια κοινωνική απαίτηση, και η άρνησή του από νεαρές γυναίκες δεν μπορούσε να γίνει εύκολα

αποδεκτή.¹⁵ Από την εποχή της Θέκλας μέχρι την εποχή της Μακρίνας η σύγκρουση μιας νεαρής γυναίκας με τη βούληση των γονέων για το θέμα του γάμου εξακολουθούσε να είναι μια δύσκολη υπόθεση.

Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει από τα βιογραφικά στοιχεία και άλλων ασκητριών της περιόδου. Δικαίως έχει παρατηρηθεί ότι η προσχώρηση πολλών γυναικών στον μοναχισμό σήμαινε την απελευθέρωσή τους από τις ποικίλες δεσμεύσεις που συνεπαγόταν η θέση τους στην ρωμαϊκή κοινωνία.¹⁶ Το ασκητικό ιδεώδες περιλάμβανε στον πυρήνα του την αποδέσμευση του ατόμου από τις συνήθειες κοινωνικές ταυτότητες και ρόλους, κάτι που στην περίπτωση των γυναικών έδινε μια σπάνια ευκαιρία διαφυγής από ολόκληρο τον κύκλο της κοινωνικά αποδεκτής ζωής, που περιλάμβανε τον γάμο, την εγκυμοσύνη, τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών.¹⁷ Ωστόσο αυτή η τάση αποδέσμευσης, παρά την ένθερμη υποστήριξή της από εκκλησιαστικούς άνδρες, δεν έγινε εύκολα αποδεκτή, ιδίως από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις.¹⁸ Η επιθυμία πολλών γυναικών να εγκαταλείψουν τα εγκόσμια συναντούσε πολύ συχνά ισχυρότατες αντιθέσεις εκ μέρους της οικογένειάς τους.¹⁹ Οι αγίες του 4^{ου} και 5^{ου} αι. σπανιότατα

¹⁵ Η πραγματικότητα αυτή πιθανότατα συνδεόταν με το υψηλό ποσοστό θνησιμότητας: Brown, *The Body and Society*, σ. 5-7.

¹⁶ Salisbury, *Church Fathers, Independent Virgins*, σ. 60 – 73. Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 73-4. Συχνά μάλιστα η επιλογή αυτή έδινε στις γυναίκες την δυνατότητα να αναβαθμίσουν τη θέση τους αναλαμβάνοντας ρόλους που συνήθως η κοινωνία αρνείτο σε γυναίκες: Elm, *Virgins of God*, σ. 91.

¹⁷ Παραδείγματα νεαρών γυναικών που αντιδρούσαν σε έναν ανεπιθύμητο γάμο και στην πίεση της οικογένειάς τους επιλέγοντας την ασκητική ζωή μπορούν να βρεθούν και σε πολύ μεταγενέστερες εποχές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ματρώνας της Χίου του 14^{ου} αι., η οποία επέλεξε να φύγει κρυφά από το σπίτι της προκειμένου να υπερασπιστεί την επιλογή της: Melichar, «Adolescent Behavior in Byzantine Sources?», σ. 106-107.

¹⁸ Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 74-83.

¹⁹ Cloke, *This Female Man of God*, σ. 21-22.

¹³ Γρηγόριος Νύσσης, *Βίος Μακρίνας*, ΕΠΕ 340. Βλ. και Elm, *Virgins of God*, σ. 44-47.

¹⁴ Ιωσήφ – Τριανταφύλλου, *Απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, σ. 20-21, 131.

επέλεξαν τον δρόμο που τις οδηγούσε στην αγιότητα ερήμην των γονέων τους ή σε σύγκρουση με αυτούς. Συχνά κατέφευγαν στην ασκητική ζωή μετά τον θάνατο των γονιών τους, όπως έκανε η Συγκλητική.²⁰ Άλλες στρέφονταν στον μοναχισμό χήρες, μετά τον θάνατο του συζύγου τους, δηλαδή αφού πρώτα είχαν εκπληρώσει τη βασική κοινωνική τους υποχρέωση. Η Μελάνη η Πρεσβύτερη, που ανήκε στην ανώτατη ρωμαϊκή τάξη, ξεκίνησε τον μοναχικό βίο μετά τον θάνατο του συζύγου της.²¹ Συχνά διαβάζουμε στις βιογραφίες τους ότι παντρεύονταν χωρίς να το επιθυμούν ή ότι τις πάντρευαν σε πολύ μικρή ηλικία, όπως συνέβη με τη Μελάνη τη Νεότερη που οδηγήθηκε σε γάμο στα δεκατρία της χρόνια.²² Ενδεικτική του κλίματος που επικρατούσε στις σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τις ασκητικών τάσεων κόρες τους είναι η προτροπή ενός έργου *Περί παρθενίας*. Ο άγνωστος συγγραφέας, παρότι απευθύνεται γενικά στους γονείς των παρθένων, όταν αντιμετωπίζει το ζήτημα της αντίδρασης της μητέρας στην επιλογή της κόρης, απευθύνεται στην κόρη με την προτροπή να μην υποκύψει στις πιέσεις της μητέρας της, την οποία μάλιστα παρομοιάζει με τη μητέρα της Θέκλας.²³ Πολλά είχαν αλλάξει από την εποχή της Θέκλας, όμως στην πράξη οι απαιτήσεις της κοινωνίας απέναντι στις γυναίκες δεν φαίνεται να σημείωσαν θεαματική μεταβολή.²⁴ Με αυτά τα δεδομένα μπορούμε να κατανοήσουμε τη γοητεία που ασκούσε ο βίος της Θέκλας σε αυτές τις γυναίκες. Η δύναμη

και η ανεξαρτησία της απέναντι στους γονείς, τον αρραβωνιαστικό, τις κοινωνικές συμβάσεις την ανήγαγαν σε μια ηρωίδα του φύλου της.

Ο βασικός φορέας άσκησης πίεσης στο γυναικείο φύλο εκ μέρους της κοινωνίας ήταν βέβαια η οικογένεια. Ωστόσο αν αυτή απουσίαζε, και ιδίως οι γονείς, τότε μπορούσε να εμφανιστεί ο κίνδυνος μιας πιο ακραίας βίας. Η μητέρα της Μακρίνας Εμμελία, είχε οδηγηθεί ακούσια στα δεσμά του γάμου παρότι οι γονείς της είχαν πεθάνει. Με την απώλεια των γονέων είχε στερηθεί την προστασία που παρείχε η οικογένεια κι έτσι έπρεπε να αντιμετωπίσει μόνη την πολιορκία της από τους επίδοξους συζύγους. Ορισμένοι από αυτούς, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, ήταν αποφασισμένοι και έτοιμοι για όλα, ώστε να κινδυνεύει να πάθει δεινά, ακόμη και αθέλητα, αν επέμενε να αρνείται τον γάμο μαζί τους. Υπό την απειλή του βιασμού, προτίμησε να επιλέξει κάποιον σύζυγο.²⁵

Το περιστατικό αυτό δεν είναι μεμονωμένο. Ο κίνδυνος βιασμού για γυναίκες που στερούνταν προστασίας από την οικογένεια ήταν υπαρκτός.²⁶ Μια εναλλακτική αποτελούσε ο εγκλεισμός σε μοναστήρι. Ο Θεοδώρητος αφηγείται την ιστορία μιας νεαρής κοπέλας που ήταν στην υπηρεσία ενός ακόλαστου στρατηγού και για να ξεφύγει από τις ορέξεις του κατέφυγε σε κάποιο μοναστήρι. Απέναντι βέβαια σε έναν ισχυρό άνδρα μπορεί να μην αρκούσε η προστασία που παρείχε η οικογένεια ή η μονή. Στο ίδιο παράδειγμα, ο στρατηγός κατάφερε να εντοπίσει και να επαναφέρει κοντά του την κοπέλα, μετά από απειλές και βασανισμούς εναντίον της μητέρας της. Για τη σωτηρία της από τον βιασμό χρειάστηκε τελικά η θεϊκή παρέμβαση.²⁷ Πρέπει να ήταν αρκετές οι γυναίκες που υπό τον φόβο αυτής της βίαιης επιβολής της ανδρικής δύναμης στο γυναικείο φύλο

²⁰ Βίος Συγκλητικής, 11.

²¹ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 46.

²² Η νόμιμη ηλικία γάμου για τα κορίτσια ήταν τα δώδεκα έτη, χωρίς όμως να αποκλείεται ο γάμος σε ακόμη μικρότερη ηλικία: Cloke, *This Female Man of God*, σ. 28-29.

²³ [Μ. Βασιλείος], *Ομιλία περί παρθενίας*, 99-101. Βλ. και Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 70-71.

²⁴ Παρά την ασκητική ρητορική η ιδέα της αξίας του γάμου για το ατομικό και το κοινωνικό καλό παρέμενε κυρίαρχη τόσο μεταξύ εθνικών όσο και χριστιανών: Cooper, *The Virgin and the Bride*, σ. 94-96.

²⁵ Γρηγόριος Νύσσης, *Βίος Μακρίνας*, ΕΠΕ 336.

²⁶ Davis, *The Cult of Saint Thecla*, σ. 32-34.

²⁷ Θεοδώρητος, *Φιλόθεος Ιστορία*, 9.12.

επέλεξαν τον δρόμο του συμβιβασμού με τις απαιτήσεις που είχε από αυτές η κοινωνία.

Ένα πρότυπο αντίστασης σε αυτόν τον καταναγκασμό έδινε και πάλι το παράδειγμα της Θέκλας. Αφού εγκατέλειψε την οικογένειά της ακολουθώντας τον Παύλο, δεν άργησε να αντιμετωπίσει μια απόπειρα βιασμού. Όταν ήλθε στην Αντιόχεια ένας από τους ισχυρούς άντρες της πόλης, ο Αλέξανδρος, την ερωτεύτηκε. Βλέποντας ότι ανήκε στη συνοδεία του Παύλου υπέθεσε ότι η γυναίκα τυγχάνει ανδρικής προστασίας και επιχείρησε να τον δωροδοκήσει. Ο Παύλος όμως αρνήθηκε κάθε κυριότητα ή ευθύνη προστασίας της Θέκλας και έτσι ο Αλέξανδρος κατάλαβε ότι δεν υπήρχε τίποτα που να στέκεται εμπόδιο στον σκοπό του. Στη μέση του δρόμου, λέει ο αφηγητής, την έσφιξε στην αγκαλιά του, ενώ εκείνη μάταια καλούσε σε βοήθεια τον Παύλο και επικαλείτο την υψηλή της καταγωγή. Συνειδητοποιώντας τότε ότι ήταν απολύτως μόνη αντεπιτέθηκε με όση δύναμη είχε: απώθησε τον Αλέξανδρο, του έσχισε τη χλαμύδα και αφαίρεσε από το κεφάλι του το στεφάνι που φορούσε με περηφάνεια.²⁸

Η εξέλιξη αυτή ντρόπιασε βαθύτατα τον Αλέξανδρο. Η αποτυχία στη βίαιη επιβολή της ανδρικής δύναμης δεν ήταν αναμενόμενη και οδηγούσε τον άνδρα στη γελοιοποίηση. Έτσι ο Αλέξανδρος ντράπηκε που δεν κατάφερε να βιάσει τη Θέκλα, δεν ντράπηκε όμως καθόλου, ούτε φοβήθηκε, να την οδηγήσει στον ηγεμόνα για να δικαστεί για τη βία που άσκησε εκείνη επάνω του. Χρησιμοποιώντας ίσως και την επιρροή που είχε, πέτυχε να καταδικαστεί η Θέκλα σε θηριομαχία.²⁹ Τελικά εκείνη σώθηκε πάλι θαυματουργικά και από τη δεύτερη καταδίκη της. Το ενδιαφέρον όμως σε αυτό το τμήμα της αφήγησης είναι ότι η Θέκλα δεν είναι πλέον μόνη. Η υποστήριξη βέβαια δεν ήλθε από τον κόσμο των ανδρών: ούτε από

νόμους, ούτε από άρχοντες ούτε καν από τον Παύλο. Η καταφανώς άδικη καταδίκη της ξεσήκωσε πλέον τον κόσμο των γυναικών, που άφησε τη σιωπή του και βγήκε στο προσκήνιο. Μια εύπορη και ισχυρή γυναίκα της περιοχής, η Τρύφαινα, τη φροντίζει, ενώ μια δυναμική ομάδα γυναικών εμφανίζεται επανειλημμένα στον βίο να την υποστηρίζει ανοιχτά, να αποδοκιμάζει θαρραλέα τις αποφάσεις των αρχόντων, να απειλεί ότι η πόλη θα καταστραφεί από την ανόσια καταδίκη, να καλεί τον ανθύπατο να τις εκτελέσει όλες μαζί με τη Θέκλα.³⁰ Με αυτόν τον τρόπο ο συγγραφέας του βίου δίνει στη στάση της Θέκλας μια σαφή κοινωνική διάσταση. Η Θέκλα δεν είναι μια μοναχική αγία. Είναι μια ηρωίδα του γυναικείου φύλου που αντιστέκεται και αντιδρά σε όλες τις δυνάμεις που ορίζουν τις τύχες των γυναικών: γονείς, αρραβωνιαστικούς, επίδοξους βιαστές, άρχοντες, νόμους.

Η μητέρα της Μακρίνας τον 4^ο αιώνα δεν διέθετε τη δύναμη της Θέκλας. Παρότι δεν επιθυμούσε να παντρευτεί, όταν ήλθε αντιμέτωπη με την απειλή βίας αναζήτησε καταφύγιο σε έναν καθόλα συμβατικό γάμο. Σύντομα έμεινε έγκυος και επρόκειτο να γεννήσει το πρώτο της παιδί, τη Μακρίνα. Κατά τον Γρηγόριο, λίγο πριν τη γέννα έλαβε σε όνειρο την εντολή να ονομάσει το βρέφος που θα γεννιόταν Θέκλα. Και πράγματι δίπλα στο όνομα Μακρίνα έδωσε στην πρωτότοκη κόρη της και ένα δεύτερο, κρυφό όνομα, εκείνο της Θέκλας. Η επιλογή αυτού του ονόματος δεν ήταν τυχαία. Το πρόσωπο της Θέκλας συμβόλιζε την ανεξαρτησία από τις κοινωνικές συμβάσεις, προέβαλλε τη δύναμη της γυναίκας να πάρει τη ζωή της στα χέρια της. Έτσι στο όνομα Θέκλα συμπυκνώνονταν τα όνειρα και οι επιθυμίες της μητέρας, αλλά και η αποτυχία της, η αδυναμία της να τα

²⁸ Πράξεις Παύλου και Θέκλας, 26.

²⁹ Πράξεις Παύλου και Θέκλας, 27.

³⁰ Πράξεις Παύλου και Θέκλας, 27, 28, 32, 38. Davis, *The Cult of Saint Thecla*, σ. 8-11.

πραγματοποιήσει. Η απόφασή της να δώσει αυτό το όνομα στην πρωτότοκη κόρη της ήταν ουσιαστικά μια κίνηση μεταβίβασης σε αυτήν των δικών της ανεκπλήρωτων επιθυμιών μαζί με την ευχή εκείνη να πετύχει σε ό,τι απέτυχε η ίδια.³¹

Όταν η Μακρίνα, κουβαλώντας στους ώμους της τη βαριά αυτή κληρονομιά, έφθασε σε ηλικία γάμου, ήταν η σειρά της να διεκδικήσει την ελευθερία της. Στην αντιπαράθεσή της με τη βούληση του πατέρα όμως δεν ήταν μόνη. Μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε ότι η μητέρα της, που σφράγισε από πολύ νωρίς την πορεία της κόρης μέσω της κρυφής ονοματοδοσίας, τη στήριξε σιωπηλά στην αναμέτρησή της με την εξουσία του πατέρα. Η ίδια η Μακρίνα, εκτός από τα ρητορικά τεχνάσματα, τα οποία εξετάσαμε, προέβαλλε έντονα και τη βαθιά της δέσμευση να μην αφήσει μόνη τη μητέρα της ούτε για ένα λεπτό. Τα συναισθήματα της μητέρας ήταν αντίστοιχα: σύμφωνα με τον Γρηγόριο, η μητέρα, κατά έναν παράδοξο τρόπο, ένιωθε πως ενώ τα άλλα παιδιά της τα κυοφόρησε και τα γέννησε στον ορισμένο από τη φύση χρόνο, τη Μακρίνα εξακολουθούσε να την κυοφορεί και να την κρατάει στα σπλάχνα της για πάντα. Φαίνεται λοιπόν ότι αυτή η ιδιαίτερα στενή σχέση της μητέρας με την κόρη έπαιξε ρόλο στη σθεναρή στάση που κράτησε η δεύτερη έναντι του πατέρα. Είναι πολύ πιθανό ότι η Μακρίνα άντλησε από τη μητέρα της τη δύναμη για να αντιπαρατεθεί με την πατρική εξουσία. Άλλωστε και η ίδια η μητέρα, όταν απελευθερώθηκε από την εξουσία του συζύγου της, μετά τον θάνατό του, ακολούθησε τη Μακρίνα στον δρόμο του μοναχισμού.

Αυτή η άτυπη ή σιωπηλή υποστήριξη νεαρών γυναικών από γηραιότερες γυναίκες της οικογένειάς τους μπορεί να ανιχνευτεί και σε άλλα παραδείγματα και μάλλον δεν ήταν

σπάνια.³² Ανάλογη είναι η περίπτωση της Μελάνης της Νεότερης. Οι γονείς της την πάντρεψαν υποχρεωτικά με έναν επιφανή Ρωμαίο πολίτη στα δεκατρία της χρόνια. Σε αυτή την ηλικία δεν είχε πολλές επιλογές, ωστόσο φαίνεται πως για πολύ καιρό τρεφόταν από τις διηγήσεις και το παράδειγμα της γιαγιάς της, της Μελάνης της πρεσβυτέρας, που είχε ήδη ακολουθήσει τον ασκητικό βίο και προπαγάνδιζε τον μοναχισμό στην οικογένειά της. Το γεγονός ότι έφερε το όνομα της γιαγιάς της δεν ήταν άνευ σημασίας αλλά λειτουργούσε ως κίνητρο να ακολουθήσει το παράδειγμα εκείνης. Αυτό εμφανίζεται να το παραδέχεται η ίδια, όταν επτά χρόνια αργότερα και μετά την απώλεια των δύο γιων της, αναζήτησε την απελευθέρωσή της από τα δεσμά του γάμου. Το όνομα έχει και σε αυτήν την περίπτωση βαρύνουσα σημασία. Στην αντιπαράθεση με τον σύζυγό της, που κράτησε καιρό, φαίνεται πως είχε τη στήριξη της γιαγιάς της. Και όταν τελικά αποδεσμεύτηκε από τον σύζυγο, ακολούθησε την ασκητική ζωή μαζί με τη μητέρα της.³³ Το μοτίβο της κόρης που καταφεύγει στην ασκητική ζωή συνοδευόμενη από τη μητέρα της δεν είναι σπάνιο στην αγιογραφία.³⁴ Σε όλα αυτά τα παραδείγματα μπορούμε να διακρίνουμε ένα είδος ενδοοικογενειακής αλληλεγγύης μεταξύ γυναικών, ένα είδος ενίσχυσης, υποστήριξης ακόμα και προτροπής των νεαρών γυναικών στην επιθυμία τους για ανεξαρτησία και στην αντίδρασή τους απέναντι στην πατρική ή γενικότερα ανδρική εξουσία. Φαίνεται μάλιστα πως η τάση αυτή ήταν ακόμη εντονότερη στις περιπτώσεις που οι γηραιότερες γυναίκες είχαν αποτύχει, όπως η Εμμελία, να εκπληρώσουν την επιθυμία τους για απάρνηση του έγγαμου βίου.³⁵

³² Cloke, *This Female Man of God*, σ. 39-40.

³³ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 54, 61.

³⁴ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 57, 60.

³⁵ Cloke, *This Female Man of God*, σ. 30.

³¹ Cloke, *This Female Man of God*, σ. 24.

Από την άλλη μεριά τα ίδια παραδείγματα δείχνουν ότι τα περιθώρια αντίστασης ήταν στενά. Η Εμμελία απέτυχε, η Μελάνη η Νεότερη και η πρεσβύτερη γνώρισαν τα δεσμά του γάμου, η Μακρίνα θα ακολουθούσε πιθανότατα τον ίδιο δρόμο αν δεν πέθαινε πρόωρα ο αρραβωνιαστικός της. Υπάρχουν ωστόσο και παραδείγματα που αφήνουν να φανεί ότι ο γάμος δεν σηματοδοτούσε πάντα τον απόλυτο συμβιβασμό των γυναικών. Ακόμα και εντός του γάμου υπήρχαν κάποια περιθώρια αντίστασης. Ο Παλλάδιος, για παράδειγμα, δεν ήταν σίγουρος αν έπρεπε να αποκαλέσει τη μοναχή Μάγνα παρθένα ή χήρα, διότι παρότι παντρεύτηκε λεγόταν ότι είχε διατηρήσει την παρθενία της. Εξαναγκασμένη από τη μητέρα της σε γάμο απέφυγε τη συνεύρεση με τον σύζυγό της προφασισζόμενη διάφορες σωματικές ασθένειες.³⁶ Και υπάρχουν και άλλα παραδείγματα γυναικών που μετά από έναν σύντομο γάμο αποκτούσαν τη φήμη ότι διατήρησαν την παρθενία τους.³⁷ Μάλλον έχουμε να κάνουμε με μια μορφή παθητικής αντίστασης των γυναικών στην απαίτηση για σεξουαλική συνεύρεση. Στόχος των γυναικών σε αυτές τις περιπτώσεις, σύμφωνα με τα κείμενα, ήταν η διατήρηση της παρθενίας. Δίπλα σε αυτόν τον στόχο όμως ορισμένες φορές κάνει την εμφάνισή του και η αντίθεση πολλών γυναικών στο ενδεχόμενο της εγκυμοσύνης και την τεκνοποίησης.

Ένα παράδειγμα μπορούμε να δούμε στην αφήγηση του Θεοδώρητου για τη θεραπεία της στειρότητας της μητέρας του. Η μητέρα του Θεοδώρητου ανήκε στην κατηγορία των γυναικών που είχαν έντονες ασκητικές τάσεις. Ο συγγραφέας αναφέρεται αρκετά στην ασκητική κλίση της μητέρας του και στις συχνές επισκέψεις της σε ερημίτες. Τον γάμο δεν τον απέφυγε, για πολύ καιρό όμως δεν

κατάφερε να αποκτήσει παιδί. Η ευθύνη ήταν δική της και η διάγνωση σαφής: ήταν στείρα. Αυτή τη φορά όμως δεν ήταν η ίδια που αναζήτησε θεραπεία από κάποιον άγιο αλλά ο σύζυγός της. Εκείνος ζήτησε τη βοήθεια του Μακεδόνιου, του χαρισματικού ασκητή που είχε εμπνεύσει για πρώτη φορά στη γυναίκα του το ασκητικό ιδεώδες. Ο Μακεδόσιος ζήτησε να μιλήσει στη γυναίκα και στη συνάντηση που είχε μαζί της εκείνη ξεκαθάρισε ότι δεν ήθελε να αποκτήσει παιδιά και ότι το μόνο που ζητούσε ήταν η σωτηρία της ψυχής της. Ο Μακεδόσιος διαβεβαίωσε τη γυναίκα ότι ο Θεός θα έσωζε την ψυχή της αλλά επιπλέον ήθελε να της χαρίσει και ένα παιδί, για να το αφιερώσει στον ίδιο. Εκείνη, μετά από λίγο καιρό, έμεινε έγκυος.³⁸ Ο Θεοδώρητος ερμηνεύει το περιστατικό ως θαυματουργική θεραπεία της στειρότητας, εμείς όμως δεν μπορούμε αποφύγουμε τη σκέψη ότι η στειρότητα της γυναίκας ήταν εθελούσια, ένα είδος παθητικής αντίστασης που προερχόταν από την αντίθεσή της στην εγκυμοσύνη και την τεκνοποίηση.³⁹

Οι λόγοι της αρνητικής στάσης πολλών γυναικών απέναντι στην τεκνοποίηση ήταν σε ένα πρώτο επίπεδο θρησκευτικοί. Η απόκτηση παιδιών δεν ήταν συμβατή με το ασκητικό ιδεώδες. Το θρησκευτικό κίνητρο ήταν από μόνο του αρκετά ισχυρό. Δίπλα όπως σε αυτό πιθανότατα συνυπήρχαν αγωνίες και φόβοι των γυναικών. Κάποιους από αυτούς βλέπουμε να εκφράζονται από μια άλλη αγία του ασκητικού κόσμου, τη Συγκλητική. Μιλώντας σε ένα αποκλειστικά γυναικείο κοινό εμφανίζεται να διεκτραγωδεί τα βάσανα των κοσμικών γυναικών: όταν αυτές γεννούν λιώνουν από τους πόνους, κι όταν δεν γεννούν λιώνουν από τους εξευτελισμούς ως στείρες και άγονοι.⁴⁰

³⁶ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 67. Αυτή η πρακτική δεν πρέπει να κράτησε πολύ γιατί κατά τον Παλλάδιο ο σύζυγος σύντομα πέθανε.

³⁷ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 56.

³⁸ Θεοδώρητος, *Φιλόθεος Ιστορία*, 13.16-18.

³⁹ Μέθοδοι αντισύλληψης υπήρχαν και κάποιες από αυτές σώζονται σε ιατρικά συγγράμματα: Rousselle, *Porneia*, σ. 45.

⁴⁰ *Βίος Συγκλητικής*, 42.

Και τα δύο ζητήματα που έθιγε η Συγκλητική είχαν να κάνουν με το θέμα της τεκνοποίησης. Το πρώτο πρόβλημα που μπορούσε να αντιμετωπίσει μια γυναίκα ήταν η αδυναμία τεκνοποίησης. Όπως είδαμε και στην περίπτωση της μητέρας του Θεοδώρητου, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής αν μια γυναίκα δεν μπορούσε να μείνει έγκυος η ευθύνη ήταν μόνο δική της.⁴¹ Τα αγιογραφικά κείμενα αναφέρουν πολλές θεραπείες στειρών γυναικών, τόσες ώστε να είναι βέβαιο ότι δεν επρόκειτο για αληθινές στειρότητες.⁴² Πάντως οι κοινωνικές επιπτώσεις της «στειρότητας» φαίνεται πως ήταν σοβαρές και βάραιναν αποκλειστικά την γυναίκα.

Αν οι γυναίκες ξέφευγαν από αυτόν τον κίνδυνο είχαν να αντιμετωπίσουν τους φόβους που συνόδευαν την εγκυμοσύνη και τη γέννα. Τα προβλήματα που εμφανίζονταν κατά την εγκυμοσύνη ήταν συχνά και οι κίνδυνοι, που αφορούσαν εξίσου τη μητέρα και το παιδί, αληθινοί. Η αγιογραφία δίνει αρκετά παραδείγματα θεραπειών εγκύων γυναικών που αντιμετώπιζαν επιπλοκές.⁴³ Επιπλέον, οι απώλειες παιδιών μετά τη γέννησή τους δεν ήταν σπάνιες και αυτός ήταν ένας άλλος κίνδυνος τον οποίο θα πρέπει να συνυπολογίσουμε. Το υψηλότερο ποσοστό παιδικής θνησιμότητας δεν συνεπάγεται απαραίτητα μεγαλύτερη συμφιλίωση με το γεγονός της απώλειας. Το κόστος για τη μητέρα μπορεί να ήταν δυσβάσταχτο. Ο Γρηγόριος Νύσσης μπορεί να επαινεί τη μητέρα του για το ότι μετά το θάνατο του γιου της δεν διολίσθησε στις αντιδράσεις που συνήθως εκδηλώνουν οι γυναίκες σε αυτές τις περιπτώσεις, με το να σκίζουν τα ρούχα τους και να παραδίδονται σε θρήνους και κραυγές.

⁴¹ Η ίδια αντίληψη εντοπίζεται και σε ιατρικά έργα: Rousselle, *Porneia*, σ. 39-40.

⁴² Βλ. π.χ. Θεοδώρητος, *Φιλόθεος Ιστορία*, 11.4, 26.11, 21.

⁴³ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 36, 68, 70, *Ιστορία των μοναχών*, 1.10.

Ο ίδιος όμως παρατηρεί ότι η βαθιά λύπη την νίκησε και κλόνησε τη λογική της.⁴⁴

Στο μυαλό των γυναικών αυτοί οι φόβοι πρέπει να ήταν στενά συνυφασμένοι με την έννοια του γάμου. Η Μελάνη η νεότερη πήρε την οριστική της απόφαση να στραφεί στον μοναχισμό διαλύοντας τον γάμο της όταν έχασε και τα δύο παιδιά της. Η απώλειά της λέγεται ότι την έκανε να μισήσει τον γάμο. Παρότι πίστευε ότι τα παιδιά της τα πήρε ο Θεός δεν εμφανίζεται να διαμαρτύρεται απέναντι σε Εκείνον, αλλά να θεωρεί το γεγονός ως σημάδι ότι αυτός ο γάμος ήταν ένα λάθος.⁴⁵ Τέτοιες οδυνηρές εμπειρίες έστρεφαν ορισμένες γυναίκες συνολικά ενάντια στον γάμο.

Δεν γνωρίζουμε ποιος από αυτούς τους φόβους μπορεί να έκανε τη μητέρα του Θεοδώρητου να μην θέλει να κάνει παιδιά. Η ίδια, όπως είδαμε, προέβαλλε τη σωτηρία της ψυχής της ως αιτία και δεν έχουμε λόγους να αμφιβάλουμε γι' αυτό. Το ενδιαφέρον στην περίπτωση της είναι ότι η αντιμετώπισή της από τον Μακεδόσιο τη φέρνει κοντά στις δαιμονισμένες από μια άλλη σκοπιά. Είδαμε ότι τα κορίτσια που προσβάλλονταν από τη μανία του έρωτα θεωρούνταν άρρωστα, δαιμονισμένα, και οδηγούνταν από τους γονείς, ιδίως πατεράδες, σε άρρενες αγίους, οι οποίοι βοηθούσαν ώστε αυτά να επανέλθουν υπό τον έλεγχο και την εξουσία τους. Είδαμε επίσης ότι η μεγάλη διαφορά της Θέκλας από τις δαιμονισμένες βρισκόταν στο γεγονός ότι κίνητρο της συμπεριφοράς της ήταν ο θεός και όχι ο ανθρώπινος έρωτας. Η μητέρα του Θεοδώρητου ωστόσο, παρότι είχε το ίδιο κίνητρο με τη Θέκλα αντιμετωπίστηκε όχι πολύ διαφορετικά από τις δαιμονισμένες. Για τον άντρα της και τον θεραπευτή της ήταν άρρωστη, στείρα, και έπρεπε να θεραπευτεί. Η επίκληση του ανώτερου σκοπού της δεν

⁴⁴ Γρηγόριος Νύσσης, *Βίος Μακρίνας*, ΕΠΕ 346.

⁴⁵ Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν*, 61.

φαίνεται να άλλαξε την αντιμετώπιση που είχε από τον Μακεδόσιο. Αυτός την είδε περισσότερο σαν μια γυναίκα που ανήκε στον κόσμο, ανήκε στον άντρα της και έπρεπε να ακολουθήσει τις επιταγές της κοινωνίας. Το παράδειγμα αυτό δείχνει ότι σε αντίθεση με τη ρητορική της αγιογραφίας ακόμα και για τους άντρες αγίους ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας μπορεί να ήταν σημαντικότερος από τα θρησκευτικά κίνητρά της. Και σε αυτές τις περιπτώσεις ο άγιος μπορεί να ενεργούσε περισσότερο με την ιδιότητα και το σκεπτικό ενός άνδρα. Δεν θα έπρεπε να περιμένουμε πράγματι από τον Μακεδόσιο να δει στην περίπτωση της μητέρας του Θεοδώρητου τα ζητήματα που έθιγε η Συγκλητική. Και ίσως να μην είναι τυχαίο ότι οι θεραπείες των δαιμονισμένων κοριτσιών γίνονταν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, από άντρες αγίους.

- Susanna Elm, *Virgins of God: The Making of Asceticism in Late Antiquity*, Clarendon Press, Oxford 1994.
- Δέσποινα Ιωσήφ, Μαρώ Τριανταφύλλου (εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια), *Απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, Κατάρτι, Αθήνα 2008.
- Petra Melichar, «Adolescent Behavior in Byzantine Sources? Some Observations on Young Byzantine Women Pursuing their Goals», στο Despoina Ariantzi (ed.), *Coming of Age in Byzantium: Adolescence and Society*, De Gruyter, Berlin, 2017.
- Aline Rousselle, *Porneia: On Desire and the Body in Antiquity*, trans. Felicia Pheasant Oxford: Basil Blackwell, 1988.

Βιβλιογραφία

- Peter Brown, *The Body and Society: Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity*, Columbia University Press, New York 1988.
- Gillian Clark, *Οι γυναίκες στην όψιμη αρχαιότητα*, Παπαδήμας, Αθήνα 1997.
- Gillian Cloke, *This Female Man of God: Women and Spiritual Power in the Patristic Age, AD 350-450*, Routledge, London 1995.
- Lynda L. Coon, *Sacred Fictions: Holy Women and Hagiography in Late Antiquity*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1997.
- Kate Cooper, *The Virgin and the Bride: Idealized Womanhood in Late Antiquity*, Harvard University Press, London 1996.
- Stephen J. Davis, *The Cult of Saint Thecla: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, Oxford University Press, New York 2001